

Aspecte ale culturii materiale vechi românești în lumina descoperirilor de la București (secolele IX—XI)

GH. MĂNUCU ADAMEȘTEANU

Investigațiile arheologice din ultima vreme, inclusiv cercetarea perieghe-tică sistematică a unor microzone, au permis clarificarea unor aspecte referitoare la satul medieval românesc de la cumpăna dintre milenii (secolele IX—XI)¹.

Autorii unor lucrări de sinteză semnalau, în zona ocupată atunci de orașul București, că pe terasele cursurilor de apă se află împrăștiate circa 20—30 de așezări². Cifra apare astăzi modestă, în comparație cu noile stațiuni repertoriate numai pe câteva cursuri de apă dincolo de limitele orașului propriu-zis. Pe Sabar și Ciorogirla, numai în hinterlandul bucureștean, din 119 așezări depistate, 21 datează din perioada feudalismului timpuriu³; lor li se adaugă încă 12 situri amplasate între Ialomița și Cociovaliștea⁴. Iar dacă includem și cercetările întreprinse pe valea Mostiștei, rezultatele sînt de-a dreptul impresionante: din 213 stațiuni, aproape jumătate (105) se încadrează între limitele cronologice aduse în discuție⁵.

Majoritatea așezărilor sînt amplasate pe pantele denivelate ale apelor și, numai rareori, comunitățile umane preferă terasele mai înalte⁶. Cercetările perieghe-tice dezvăluie, în multe situații, o împrăștiere a materialului arheologic pe suprafețe foarte întinse⁷, fapt ce a creat uneori impresia că o așezare rurală se poate întinde pe o suprafață de teren ce însuma foarte multe hectare⁸. Săpăturile arheologice practicate în câteva stațiuni au permis o reconsiderare a teritoriului pe care se putea dezvolta un sat în această perioadă. În foarte multe cazuri, pe baza situațiilor stratigrafice și printr-o atentă analiză comparativă a materialelor arheologice, s-a putut preciza existența mai multor etape cronologice distincte, rezultate din abandonări și reveniri ale locuitorilor în vatra aceleiași așezări. La Tîrgșor, refacerea locuințelor a urmat, în toate cele trei faze, vechile fundații, cu o exactitate ce presupune părăsirea locului pentru o scurtă perioadă de timp⁹. La București—Alba, pe o suprafață de circa 5 ha, s-au surprins mai multe faze de locuire¹⁰, situație ce a fost consemnată și de autorii cercetărilor de la Bucov¹¹ sau Dridu¹².

Explozia factorului demografic, ce se constituie dintr-o realitate de netăgăduit pentru întreaga societate europeană cu începere din secolul al IX-lea, nu poate explica decît parțial numărul mare de așezări consemnate pe cale arheologică¹³. Acestuia trebuie să-i adăugăm și fenomenul de „pendulare” a unei comunități umane, pe o rază relativ restrînsă, mișcare ce a făcut posibilă înregistrarea de mai multe ori a aceleiași comunități și, implicit, a dus la consemnarea unui număr foarte mare de stațiuni¹⁴.

Prezentarea așezărilor cercetate sistematic, unele cu rezultate deosebite, ajută la detalierea unor aspecte din viața comunităților rurale.

La București-Alba, cercetările de suprafață au depistat vestigii arheologice răsfrirate pe circa 5 ha, atât pe prima terasă a Colentinei, cât și în lunca joasă a riului. Secțiunea magistrală trasată în anul 1960 a reliefat că zona a fost ocupată succesiv și aceasta explică suprafața mare pe care s-au găsit vestigiile materiale din perioada feudalismului timpuriu¹⁵.

În capătul de sud s-au surprins două vetre: în partea opusă, pe latura nordică, s-au dezvelit două bordeie apropiate care, după sistemul de construcție și inventar, au fost atribuite unor faze diferite. Stratigrafia pe orizontală și analiza materialului ceramic au permis diferențierea mai multor etape de locuire.

Primul moment este documentat de cele două vetre amenajate, probabil, în aer liber¹⁶. Pe ele se aflau fragmente ceramice lucrate din pastă nisipoasă, cu pereții groși, de la borcane cu buza evazată, marginea teșită și decorate cu striuri orizontale și linii în val; vasele nu prezintă mărci pe fund. Autorii descoperirilor datează complexele respective la sfârșitul secolului al IX-lea și prima jumătate a secolului al X-lea¹⁷.

Bordeiele, ambele distruse de incendiu, trebuie plasate într-un moment ulterior, ale cărui limite cronologice sînt destul de greu de precizat. Ca element comun menționăm borcanul cu buza răsfrîntă și marginea rotunjită, care nu pare să fi fost folosit cu mult înainte de jumătatea secolului al X-lea. Pe baza categoriilor ceramice se conturează o succesiune cronologică a celor două bordeie, dar încercarea implică o doză mare de relativism în condițiile în care se poate aduce în discuție doar cîte o locuință. Bordeiul 2, cu borcane de dimensiuni mai mari, decorate simplu, fără mărci, s-ar plasa într-un moment anterior bordeiului 1 și nu poate depăși cu mult mijlocul secolului al X-lea.

Bordeiul 1 reprezintă singurul complex cu mărci pe fundul vaselor și încă într-un număr destul de mare: patru borcane din pastă nisipoasă și unul din pastă fină, de culoare cenușie. Preezența acestor semne poate constitui un argument pentru o datare mai tîrzie a acestei locuințe.

Profilul borcanelor, unde predomină buza răsfrîntă, cu marginea rotunjită, cu un registru decorativ mai bogat și mai variat în comparație cu ceramica aflată pe cele două vetre, ne determină să argumentăm pentru plasarea lui în a doua jumătate a secolului al X-lea (cel mai probabil în al treilea sfert).

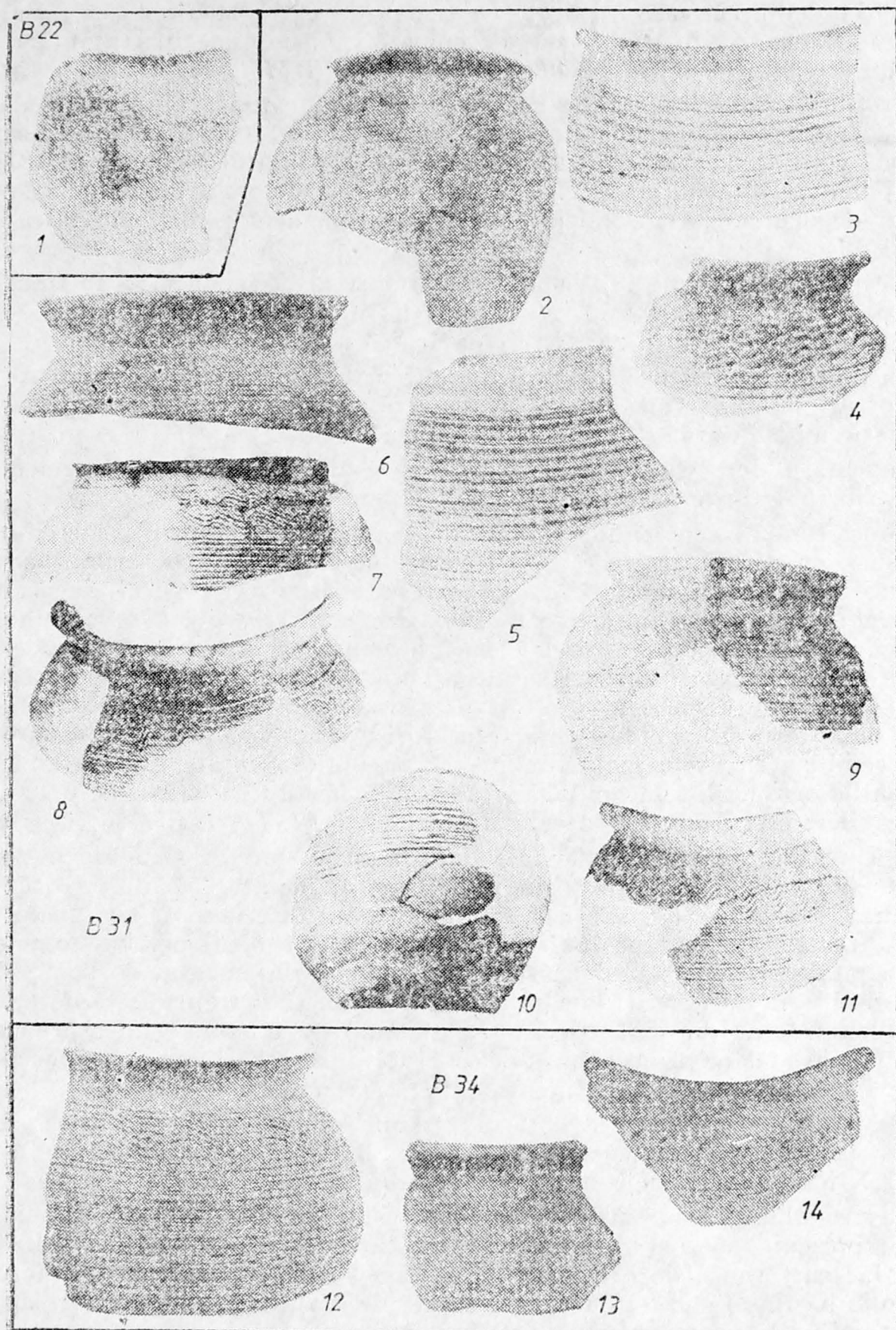
Așadar, așezarea identificată la Alba a existat, cu unele întreruperi determinate de o părăsire pașnică sau de distrugeri prin incendiu, de la sfârșitul secolului al IX-lea — începutul secolului al X-lea, pînă în a doua jumătate a secolului al X-lea¹⁸.

În teritoriul intravillan al comunei Bragadiru, pe o terasă înaltă a riului Sabar, au fost localizate vestigii arheologice din secolele II—I î.e.n. și din secolele IX—XI. În campaniile arheologice desfășurate în anii 1968—1970 și 1976—1981 au fost dezvelite 18 locuințe din perioada feudalismului timpuriu, concentrate în partea de N—E a terasei (3 bordeie și 15 locuințe de suprafață)¹⁹.

Bordeiele, risipite în toată zona cercetată, aveau podeaua între 0,90 (B₂₂) și 1,50 m (B₃₄) față de nivelul actual de călcare. Diferențele constructive observate la cele trei bordeie se răsfrîng și asupra instalațiilor de foc folosite: cuptor săpat în calup de lut cruțat (B₂₂), cu o vatră (B₃₁) sau cu două vetre (B₃₄).

Dintre acestea se detașează, prin bogăția inventarului ceramic, două locuințe (B₃₁ și B₃₄). În prima s-au găsit numai borcane de dimensiuni mijlocii, lucrate din pastă nisipoasă, cu pereții groși (0,7—0,9 cm)²⁰; buza este evazată, cu marginea rotunjită sau teșită, oblic. Pe corp prezintă incizii orizontale, executate cu un instrument cu vîrf bont. Pe umăr, într-un spațiu

special rezervat sau, rareori, suprapunând inciziile orizontale, se află un fascicul de linii în val. Într-un singur caz, deasupra inciziilor orizontale, pe gît, semnalăm un șir de impresiuni executate cu dinții pieptenului. Pe trei funduri s-au păstrat mărci de olar: o cruce înscrisă în cerc, o cruce înscrisă în două cercuri concentrice și o rozetă înscrisă în cerc (*Pl. I/2, 11, III/2—6*).

Planșa I. Ceramică descoperită la Bragadiru. 1. Bordeiul 22; 2—11. Bordeiul 31; 12—14. Bordeiul 34.

Ceramica din B₃₄, deși mai puțin numeroasă, este asemănătoare în ceea ce privește profilul și registrul decorativ al borcanelor din pastă nisipoasă; ca o notă aparte menționăm un borcan cu alveole triunghiulare plasate pe umăr, urmate de nelipsitele incizii orizontale de pe corp. Ceramica cenușie este prezentă prin mai multe fragmente și un borcan întreg (*Pl. I/12—14, III/7—9*).

În bordeiul 22, care a putut fi evacuat de către locuitorii săi, s-a aflat un singur fragment din pastă fină, de culoare cenușie, ce a aparținut unei oale globulare, cu buza scundă și două toarte mici (*Pl. I/1, III/1*).

Profilul borcanelor, numai cu buza înaltă și evazată, precum și decorul destul de modest se înscriu pe aceleași coordonate cu ceramica descoperită pe cele două vetre de la Alba și permit încadrarea la sfârșitul secolului al IX-lea și prima jumătate a secolului al X-lea. Prezența alveolelor, a împunsăturilor și a mărcilor de olar ar sugera restrângerea acestui moment pe la jumătatea secolului al X-lea.

Deși există diferențe în sistemul constructiv al bordeiilor sau în tipurile de instalații de foc folosite (vatră sau cuptor) nu putem, fără un inventar semnificativ, să procedăm la o diferențiere cronologică a celor trei bordeie.

În cadrul așezării de la Bragadiru se remarcă o prezență covârșitoare a locuințelor de suprafață care nu par să respecte nici un criteriu de amplasare, iar stratigrafic nu s-a putut stabili nici un raport cu bordeiele.

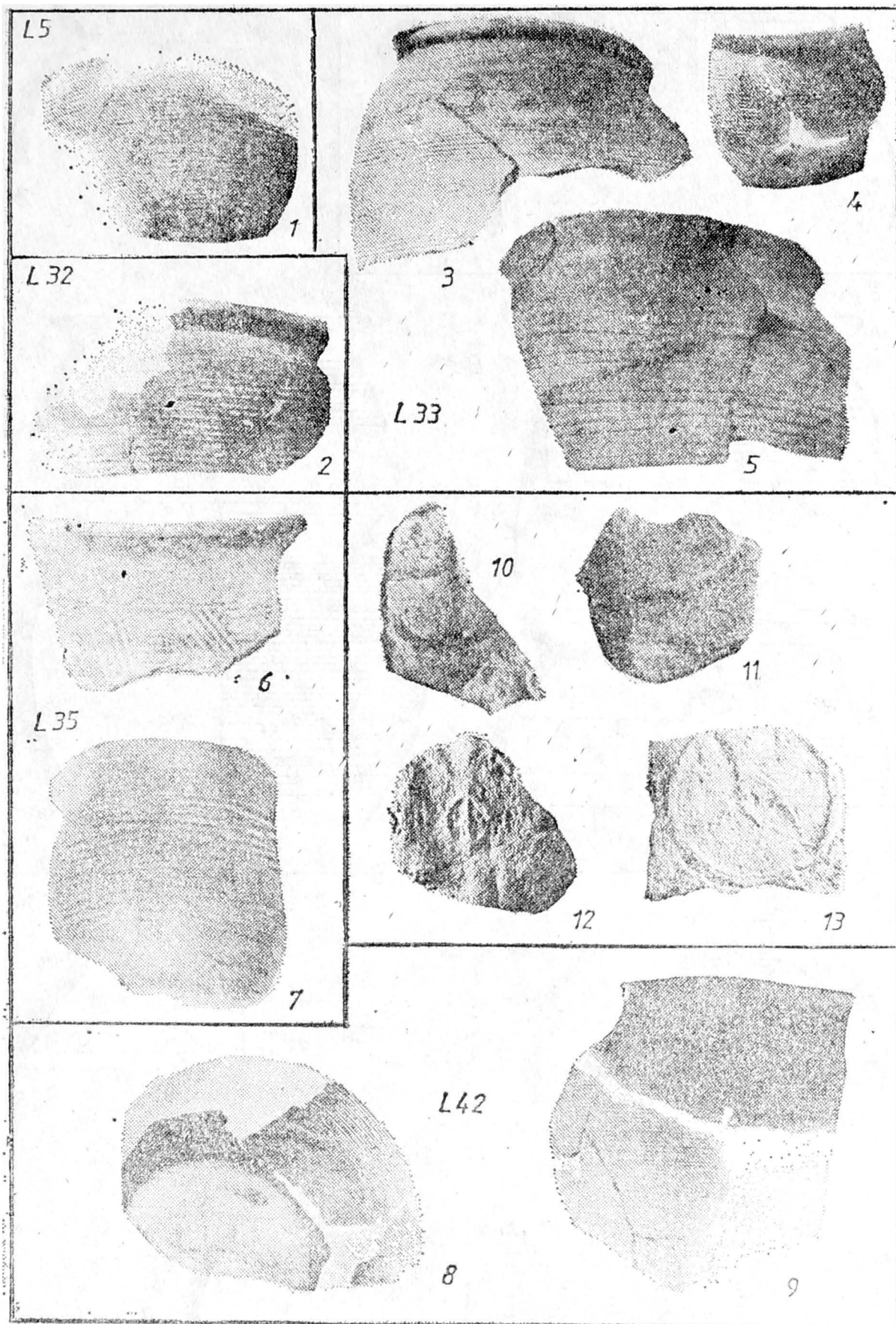
Inventarul lor este foarte sărăcăcios și se rezumă la câteva fragmente ceramice, singurele în măsură să ofere unele repere cronologice.

Unica formă o reprezintă oala-borcan, confecționată dintr-o pastă cu microprundișuri, cu pereții groși de 0,7—1,2 cm; în majoritatea cazurilor, buza este răsfrântă, subțiată sau îngroșată, dar cu marginea rotunjită. Decorul, uneori destul de stângaci executat, prezintă mai multe combinații ce acoperă o suprafață mai mare din corpul vaselor. Singurele elemente comune cu ceramica din bordeie sînt constituite de rețeaua de linii orizontale, așternută pe toată suprafața și fasciculul de linii orizontale dispuse în „portative” sau alternativ cu fascicule de linii în val; pe umăr apar șiruri oblice de împunsături realizate cu pieptenul sau alveole. O altă combinație o reprezintă benzile scurte, oblice, trasate în zona umărului, peste liniile orizontale. Pe fundul borcanelor găsim diverse mărci de olar executate în relief: cruce înscrisă în cerc, trident etc (*Pl. II, III*).

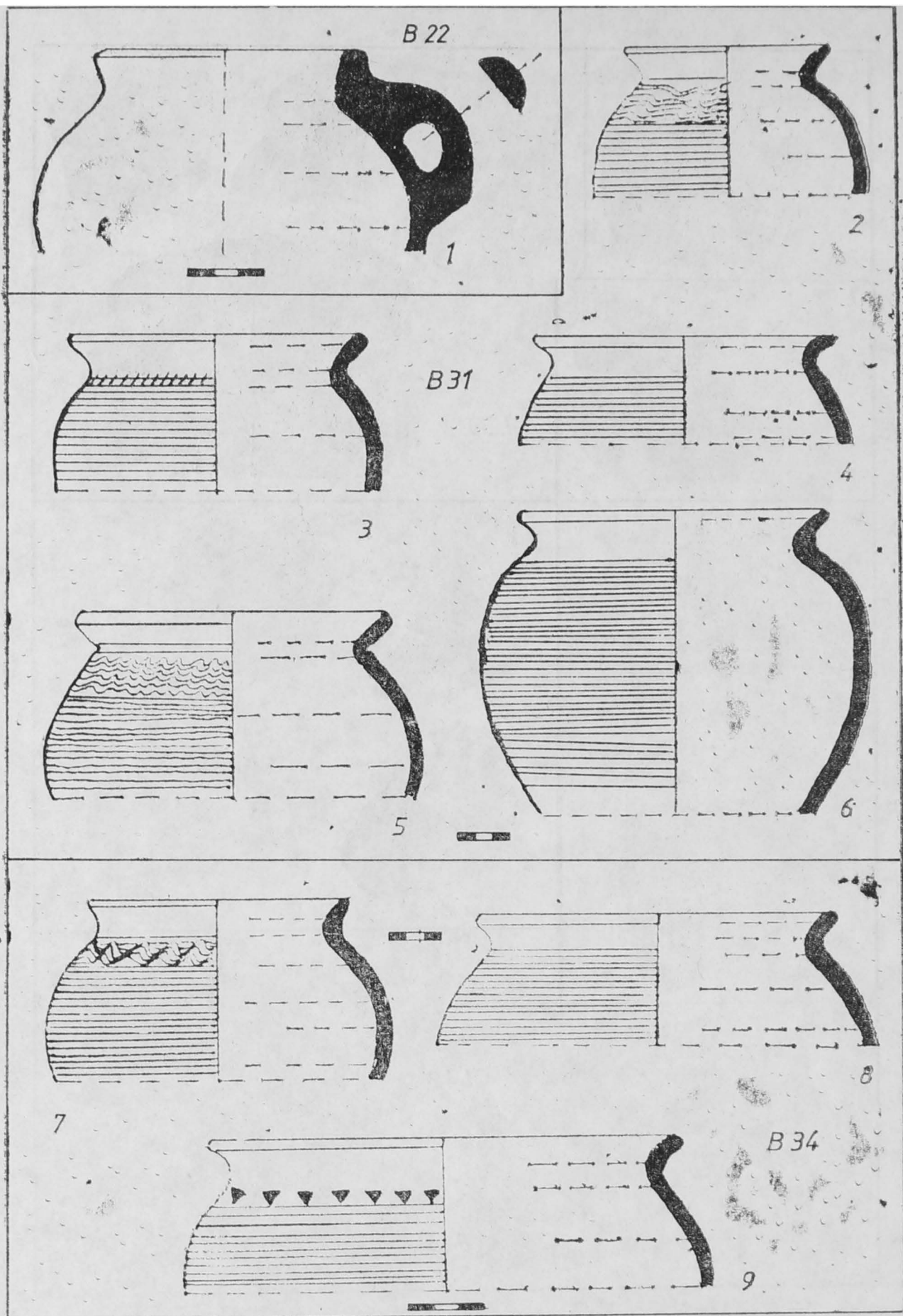
O categorie aparte o constituie două borcane întregi și unul cu profilul complet: sînt vase de mici dimensiuni (9—11 cm), lucrate la roata înceată; buza este scurtă, evazată și cu marginea subțiată. Unul este decorat cu caneluri orizontale, trasate neglijent pe tot corpul (locuința 33), altul prezintă o rețea de linii orizontale suprapusă pe umăr și în zona diametrului maxim de benzi scurte, oblice, dispuse în două șiruri (locuința 35), în timp ce al treilea, fără decor, avea două urechiușe mici pe umăr (locuința 40). Apariția acestora este surprinzătoare într-un mediu în care găsim și ceramică lucrată dintr-o pastă îngrijită, cu pereții subțiri și un decor realizat cu atenție (*Pl. II/7, IV/7*).

Deși puțin numeros, inventarul ceramic este suficient de reprezentativ pentru a permite plasarea locuințelor de suprafață în a doua jumătate a secolului al X-lea și în primele decenii ale secolului al XI-lea²¹.

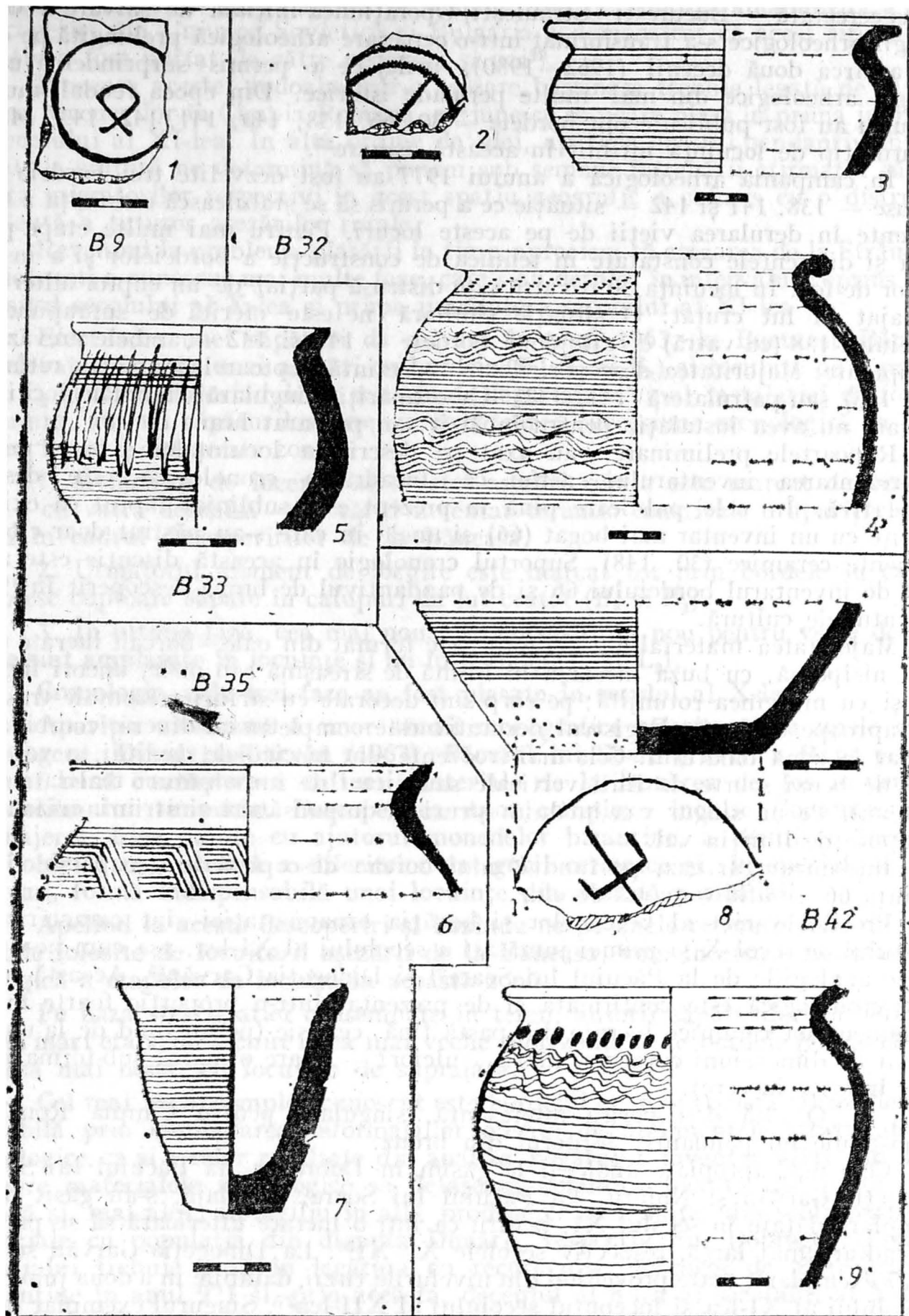
Pe ansamblul descoperirilor de la Bragadiru se constată două mari momente: primul reprezentat de o așezare modestă, atestată de trei bordeie (22, 31 și 34), urmat, la scurt timp, de o reluare pe aceeași vatră (bordeiele apar intercalate între noile locuințe) sub forma unor locuințe de suprafață. Numărul lor mare ar fi un indiciu clar pentru o dezvoltare în mai multe etape, dar inventarul foarte sărac nu ne oferă suportul cronologic necesar.

Planşa II. Ceramică descoperită la Bragadiru. 1. Locuinţa 5; 2. Locuinţa 32; 3—5. Locuinţa 33; 6—7. Locuinţa 35; 8—9. Locuinţa 42; 10—13. Mărci de olar.

Planșa III. Ceramică descoperită la Bragadiru. 1. Bordeiu 22; 2—6. Bordeiu 31; 7—9. Bordeiu 34.

Planșa IV. Ceramică descoperită la Bragadiru. 1. Locuința 9; 2-4. Locuința 32; 5. Locuința 33; 6-7. Locuința 35; 8-9. Locuința 42.

Rămânind cam între aceleași limite cronologice, vom trece la o altă așezare intens cercetată — București - Străulești. Operațiunea inițială de salvare a unor vestigii arheologice s-a transformat într-o cercetare arheologică prelungită pe durată a circa două decenii (1962—1980), prilej ce a permis surprinderea unor vestigii arheologice din mai multe perioade istorice. Din epoca feudalismului timpuriu au fost publicate opt bordeie — 30, 66, 138, 140, 141, 142, 143, 148²², singurul tip de locuință întâlnit în această așezare²³.

În campania arheologică a anului 1977 au fost dezvelite trei bordeie suprapuse — 138, 141 și 142 — situație ce a permis să se stabilească existența a trei momente în derularea vieții de pe aceste locuri. Pentru mai multe etape pledează și diferențele constatate în tehnica de construcție a bordeielor și a instalațiilor de foc. În locuința 30 o vatră este distrusă parțial de un cuptor ulterior, amenajat în lut cruțat. O situație similară ne este oferită de suprapunerea bordeiului 138 (cu vatră) de alte două bordeie — 141 și 142 —, ambele prevăzute cu cuptoare. Majoritatea descoperirilor o reprezintă cuptoarele cu vatră rotundă (140, 143) sau patrulateră (141, 142). Ca o apariție singulară semnalăm locuința 148 care nu avea instalație pentru încălzit sau preparat hrana.

Rapoartele preliminare s-au axat pe descrierea locuințelor și mai puțin pe prezentarea inventarului, astfel că încadrarea cronologică este destul de relativă. În cele publicate pînă în prezent este subliniat faptul că există locuințe cu un inventar mai bogat (66) și unele în care s-au păstrat doar cîteva fragmente ceramice (30, 148). Suportul cronologic în această discuție este asigurat de inventarul bordeiului 66 și de pandantivul de bronz descoperit în 1963 în stratul de cultură.

Majoritatea materialului ceramic este format din oale—borcan lucrate din pastă nisipoasă, cu buza întoarsă în formă de streășină sau melc, uneori îngroșată și cu marginea rotunjită; pe corp sînt decorate cu striuri orizontale trasate pînă aproape de bază. Registrul decorativ este completat cu diverse combinații ce apar în zona umărului. Cele mai frecvente sînt fasciculele de linii în val urmate de benzi scurte de linii verticale sau șiruri de împunsături realizate cu pieptenul. Pe un singur vas întîlnim șiruri de împunsături și striuri orizontale suprapuse de linii în val.

Într-un singur caz, pe fundul unui borcan descoperit în groapa de lângă locuința 66, se află o marcă de clar.

Profilul variat al borcanelor și bogăția ornamentației sînt caracteristice sfîrșitului de secol X și primei jumătăți a secolului al XI-lea, așa cum ne-o dovedesc analogiile de la Păcuil lui Soare²⁴ și Dinogeția-Garvăn²⁵. Această încadrare cronologică este confirmată și de prezența, într-o proporție foarte mică, a fragmentelor ceramice lucrate din pastă fină, cenușie (pe un fund de la un recipient de dimensiuni ceva mai mari — ulcior? — apare o marcă sub forma unei cruci înscrise în cerc).

O altă descoperire interesantă, singulară pentru Cîmpia Română, o constituie un pandantiv foliform din bronz.

Cele mai apropiate analogii le găsim în Dobrogea, la Păcuil lui Soare, Dinogeția-Garvăn și Nufăru. La Păcuil lui Soare, pe plajă, s-au găsit două exemplare datate în secolul XI, pentru ca într-o lucrare ulterioară să se prefere o încadrare mai largă, respectiv secolele X—XI²⁶. La Dinogeția-Garvăn se cunosc 7 exemplare, toate provenind din nivelurile tîrzii, databile în a doua jumătate a secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea²⁷. Singurul exemplar de la Nufăru, găsit într-o groapă cu resturi menajere, a fost atribuit secolului al XI-lea²⁸.

Trecînd la altă zonă geografică, Moldova, observăm că toate semnalările provin din complexe funerare — Berești, Brăhășești, județul Galați sau Todirești,

judetul Botoșani — și se datează în secolele X—XI. Analiza amănunțită a altor descoperiri din Uniunea Sovietică și Bulgaria a demonstrat că acest tip de pandantiv a fost purtat de către pecenegi și uzi²⁹.

Prezența acestei podoabe într-o așezare băștinașă trebuie legată de pătrunderea pecenegilor în Cîmpia Română, acțiune ce se poate plasa în prima jumătate a secolului al XI-lea. În altă ordine de idei, apariția acestui pandantiv într-un strat de cultură ne determină să punem sub semnul întrebării afirmația că prezența migratorilor respectivi în acest spațiu geografic a coincis cu o distrugere violentă a tuturor așezărilor rurale.

Revenind la problema plasării în timp, apreciem că așezarea de la Străulești-Măicănești a cunoscut mai multe faze, care s-au derulat în intervalul cuprins între sfîrșitul secolului al X-lea și prima jumătate a secolului al XI-lea.

Efectuarea unei săpături de salvare în anul 1963, la București-Băncasa, a relevat existența unei așezări cu bordeie (B_3 , B_4 și B_6) și locuințe de suprafață (L_1 , L_2 și L_5)³⁰. Folosind drept criteriu de departajare tipul instalației de foc din locuințe, autorii săpăturilor propun următoarea succesiune cronologică în derularea locuirii din aceste zone.

1. Momentul de început al acestei așezări rurale este marcat de bordeiul nr. 6 cu vatră deschisă — al cărui inventar ceramic constituie o apariție singulară în cadrul descoperirilor de la Băncasa.

2. Următorul moment de locuire este marcat tot prin bordeie în care se folosesc cuptoare săpate în calupuri de lut cruțat (B_3 și B_4).

3. În ultima fază, cea mai nouă, se optează din nou pentru vetre deschise care sînt amplasate în locuințe și nu în bordeie (L_1 și L_2).

Cronologic, cele trei faze au fost plasate în secolul al X-lea.

Apariția ulterioară a unor studii monografice referitoare la unele centre dobrogene, Dinogeția-Garvăn (1967), Păcuiul lui Soare (1971), a făcut posibilă o mai bună cunoaștere a culturii materiale de la Dunărea de Jos în perioada feudalismului timpuriu. Descoperirea unor complexe închise (locuințe, gropi menajere), bine datate cu ajutorul monedelor bizantine, a permis o încadrare cronologică mai strînsă a diferitelor categorii ceramice și, în special, a oalei-borcan, formă indispensabilă unei locuințe din această perioadă³¹.

Apelînd la aceste descoperiri și bazîndu-ne pe unele repere oferite de materialele folosite de locuitorii așezării de la Băncasa, vom încerca o nuanțare cronologică a etapelor de locuire în această zonă.

Pe baza stratigrafiei consemnate în teren, autorii săpăturilor au delimitat două mari etape de locuire: cea mai veche reprezentată de bordeie (cu două faze) și cea mai nouă, cu locuințe de suprafață.

Cel mai vechi complex cunoscut este bordeiul nr. 6, și această afirmație a fost posibilă prin coroborarea informațiilor oferite de argumentele stratigrafice și tipologice, ca și a celor rezultate din analiza bogatului inventar aflat „in situ”. Dintre materialele arheologice se detașează ceramica lucrată din pastă caolinică și, mai ales, un sigiliu în alb, produse ce au rezultat din schimburile comerciale cu populația din dreapta Dunării, respectiv din Dobrogea. Prezența sigiliului trebuie pusă în legătură cu recucerirea Dobrogei de către armatele bizantine în anul 971 și, prin aceasta, deceniul al 8-lea al secolului al X-lea se constituie într-un termen *postquem* pentru datarea bordeiului nr. 6.

Contemporane cu acesta, sau dintr-o perioadă ulterioară nu prea îndepărtată, pot fi socotite și celelalte două bordeie (B_3 , B_4). Inventarul celor trei bordeie este destul de unitar, iar ceramica are multe elemente comune. Borcanele au un registru decorativ variat alcătuit din linie sau fascicul de linii în val, împunsă-

turi executate cu pieptenul în zona umărului (B_3 , B_4 , B_6) sau pe fața interioară a buzei (B_3 , B_6); în toate cele trei complexe întâlnim vase, cu mărci de olar (B_3 —4 ex., B_4 —2 ex., B_6 —4 ex.) și produse rezultate din schimburile cu locuitorii de la sud de Dunăre: ceramică lucrată din pastă caolinoidă — oale-borcan sau ulcioare (B_3 , B_4 , B_6), fragmente de cărămizi acoperite cu smalt de culoare verde folosite la construcția cuptorului din ultima fază (B_3), doi cercei confecționați din bronz și un sigiliu (B_6). Momentul schimburilor se poate plasa după anul 971, cînd ambele maluri ale Dunării de Jos ajung sub controlul Imperiului Bizantin. Sfîrșitul acestei etape trebuie plasat spre finalul secolului al X-lea sau la începutul celui următor, știut fiind că durata medie de folosire a unui bordei a fost estimată la 20—30 de ani.

Situația stratigrafică a demonstrat că într-o etapă ulterioară au fost construite locuințele de suprafață (L_1 , L_2 , L_5). Dintre acestea, doar L_1 a fost surprinsă cu claritate și dezvelită în întregime. Urmele ei au apărut la 0,20—0,25 m adîncime, adică imediat după îndepărtarea humusului recent arat (fiind situată în cuprinsul nivelului medieval II). Din locuința 2, situată tot în partea superioară a nivelului II, s-au găsit bucăți de gardină și resturile unei vetre. În șanțul V s-a observat o concentrare a materialului ceramic pînă la adîncimea de 0,30 m. Situația este complicată și de faptul că presupusa locuință 5 se află amplasată într-o zonă cu alunecări de teren ce a suferit și unele intervenții moderne (taluzări).

Din păcate, datorită incertitudinilor avute, autorii cercetărilor au insistat doar asupra descrierii inventarului din L_1 , singurul în măsură să ne ofere cîteva repere cronologice pentru această etapă de locuire. Dar și la acest complex există unele necconcordanțe între diferitele categorii ceramice. „Complexul conține cea mai mare cantitate de ceramică lustruită, confirmînd prin aceasta și situația din șanțul I, unde aceeași categorie ceramică a fost mai numeroasă în nivelul II — cel mai nou. Dar, mai mult, bordeiul nr. 6, al cărui material ne indică o oarecare vechime... față de L_1 , are procentul cel mai mic de ceramică cu decor lustruit (doar 15%) față de 35% în L_1 . Am insistat asupra acestor procente referitoare la ceramica lustruită deoarece se consideră că prezența, în cantitate mai mare, a ceramicii lustruite este indiciul unei faze mai vechi... și în acest caz ar însemna să se infirme această situație.”

Cercetările arheologice efectuate și în alte centre învecinate — Alba; Străulești, Bragadiru, Curtea-Veche, dovedesc că, o dată cu trecerea timpului, din secolul al X-lea spre secolul al XI-lea, ceramica cenușie este tot mai puțin uzitată, ajungînd să dispară, cîndva, în secolul al XI-lea. Deoarece situația stratigrafică și restul inventarului ceramic ne împiedică să plasăm locuința într-o perioadă anterioară bordeielor, după cum ar pleda procentul mare de vase cenușii, nu ne rămîne decît să considerăm situația din L_1 ca pe o excepție generată de unele condiții locale de moment. Că este așa ne-o dovedește situația din L_2 , unde ceramica fină apare în procent de numai 10%.

În încercarea de încadrare cronologică a acestui orizont de locuire nu putem opera decît cu argumentele oferite de ceramica confecționată din pastă nisipoasă găsită în L_1 și L_5 .

Motivele ornamentale mai bogate și variate, ce acoperă suprafața borceanelor din L_5 , pledează pentru o perioadă mai timpurie de existență a acestui complex: în zona umărului întâlnim franjuri scurte, verticale, executate cu pieptenul cu dinți deși și acutiți, alveole sau fascicule de linii în val, iar pe corp sînt trasate incizii continue sau apar, în alternanță, fascicule de linii orizontale și linii în val. Aici trebuie să menționăm că decorul este asemănător cu cel de pe

ceramica din bordeie, dar se constată deosebiri nete în ceea ce privește pasta și forma recipientelor ceramice.

Locuința 5 pare să marcheze începutul unui nou moment din istoria acestei așezări, caracterizat prin locuințe de suprafață (locuințele de suprafață sînt ulterioare bordeielor). Argumentul stratigrafic și cel tipologic pledează pentru plasarea acestui moment la începutul secolului al XI-lea, fără a se putea preciza cît de lungă a fost cezura dintre etapa bordeielor și etapa locuințelor de suprafață.

Ceramica din locuința 1 „se caracterizează prin tipul de oală cu buza în formă de melc și prin predominarea netă a striurilor late, adînci, dispuse în portative”.

„Asemenea fragmente s-au găsit în număr foarte mic în amîndouă nivelele de locuire de la Dridu” și nu pot fi relevante pentru cazul nostru. Pentru încadrări cronologice mai strînse, oferite de unele analogii semnificative, vom opera cu descoperirile din Dobrogea. La Dinogetia-Garvăn întîlnim asemănări la ceramica din grupa a V-a, ce apare sporadic în complexe datate cu monede de la împăratul Mihail al IV-lea (1034—1041) și devine preponderentă în nivelele datate cu emisiuni de la împăratul Constantin al IX-lea (1042—1055). Borcanele au profilul mai simplu, impunîndu-se ca o caracteristică buza cu marginea rotunjită. Pe la mijlocul secolului al XI-lea se generalizează decorarea vaselor cu „portative”, iar din a doua jumătate a aceluiași secol, pentru realizarea decorului se utilizează un instrument cu 2—3 dinți cu capătul rotunjit, ce obține striuri late și mai adînci decît cele trasate cu pieptenul³².

La Păcuiul lui Soare subvariantele a2 și a3, întîlnite în nivelul II, datat la mijlocul secolului al XI-lea, se constituie în exemple relevante pentru ceramica de la Băneasa, din locuința 1³³.

Pe baza analogiilor din Dobrogea se poate afirma că locuința 1 a fost construită spre jumătatea secolului al XI-lea. Spre această încadrare ne îndeamnă și un fragment de borcan, descoperit în S I, în nivelul contemporan cu această locuință, care este decorat cu roțița.

Recapitulînd, putem concluziona că așezarea de la Băneasa își are începuturile în a doua jumătate a secolului al X-lea (etapa bordeie), cînd au existat, probabil, două momente de locuire. Către sfîrșitul secolului al X-lea sau la începutul celui următor consemnăm un nou moment (L5) marcat de folosirea locuințelor de suprafață, care încetează pe la jumătatea secolului al XI-lea (L1).

La cele expuse pînă acum vom adăuga cîteva observații cu caracter general, rezultate și din analiza cîtorva descoperiri fortuite — Otopeni, Crîngași, Militari etc.

Așa cum s-a observat deja, cele mai numerose locuințe aparțin tipului bordei. Din a doua jumătate a secolului al X-lea și în secolul al XI-lea se constată folosirea locuințelor de suprafață (Bragadiru, Otopeni, Dealul Piscului), fără ca acest fenomen să se generalizeze³⁴. În paralel, unii locuitori continuă să folosească locuința îngropată, după cum ne-o demonstrează descoperirile de la Străulești-Măicănești, Curtea Veche³⁵, Grozăvești³⁶ etc.

Situațiile stratigrafice de la Băneasa și Străulești-Măicănești ne permit să avansăm ipoteza că, într-o primă fază, în bordeie, se folosesc vetrele simple. În sprijinul acesteia par să pledeze și bordeiele de la Ciurel³⁷ și Giulești-Sîrbi³⁸, atribuite secolelor X—XI. Inventarul, format din borcane decorate cu incizii pe tot corpul și bandă de linii în val pe umăr, ne determină să le atribuim primei jumătăți a secolului al X-lea.

Descoperirile de la Bragadiru, Băneasa, Crîngași³⁹, Grozăvești, Străulești-Măicănești sau Piața Splaiului, dintr-o perioadă ulterioară — a doua jumătate

a secolului al X-lea și prima jumătate a secolului al XI-lea, au scos la iveală numai cuptoare săpate în lut. La Curtea Veche și pe strada Soarelui au mai fost găsite câteva bordeie cu vatră deschisă, care, prin numărul lor mic, indică, probabil, că acest tip de instalație de foc este utilizat din ce în ce mai puțin.

Folosirea în exclusivitate a cuptoarelor amenajate în lut este întâlnită și în cadrul locuințelor de suprafață (Bragadiru), prin aceasta dovedindu-se că în zona orașului București s-a trecut la generalizarea întrebuițării cuptoarelor din lut (sfârșitul secolului al X-lea și prima jumătate a secolului al XI-lea).

Inventarul ceramic găsit în aceste locuințe, destul de modest ca factură, permite urmărirea unei linii evolutive. La sfârșitul secolului al IX-lea și în prima jumătate a secolului al X-lea se folosesc borcane de dimensiuni mari și mijlocii, cu pereții groși ce au gura evazată, cu marginea teșită. Decorul este format din striuri orizontale dispuse pe tot corpul; uneori, în zona umărului, întâlnim o linie în val, iar mărcile de olar sînt inexistente. Alături de borcanul lucrat din pastă nisipoasă, necesar pentru pregătirea hranei, întâlnim și vase confecționate din pastă cenușie de calitate superioară, folosite și pentru păstrarea produselor. Raportul cantitativ este favorabil ceramicii nisipoase, doar uneori se ajunge aproape la paritate⁴⁰.

În a doua jumătate a secolului al X-lea se constată o diversificare a formelor întrebuițate de locuitorii din mediul rural. Borcanele din pastă nisipoasă capătă dimensiuni mici și mijlocii și sînt lucrate dintr-o pastă de calitate superioară, ceea ce face ca pereții să devină mai subțiri. Buza vaselor este mai elaborată și prezintă mai multe variante; continuă să se folosească borcanele cu marginea evazată și buza teșită, dar predominante devin unele cu buza răsfrîntă și rotunjită. Pe corp sînt trasate aceleași incizii orizontale, dar decorul se îmbogățește cu noi elemente: linii de impresiuni realizate cu dinții pieptenului, alveole, decor cu roțița dințată, benzi scurte verticale, dispuse pe umăr sau pe linia mediană a vaselor⁴¹. Pe fundul borcanelor se întîlnesc, pe măsură ce înaintăm în timp, din ce în ce mai multe mărci de olar: crucea liberă sau înscrisă în cerc, cerc simplu, dar și unele semne ce ar putea reprezenta litere. Încercările anumitor cercetători de a atribui unei anumite perioade cronologice cercul sau crucea simplă și în cerc, nu credem că pot beneficia de un suport real⁴²; aceste semne sînt întîlnite pe o mare arie geografică și într-un lung interval de timp, fiind folosite frecvent de către meșterii olari⁴³. Exemplarele de pe raza orașului București, din secolele X—XI nu fac decît să confirme larga popularitate de care se bucură aceste semne.

Descoperirile de borcane din Dobrogea-Păcuiul lui Soare, Dinogetia, Nufăru, ce au profile și elemente de decor asemănătoare, sînt datate cu monede emise de împărații bizantini la sfârșitul secolului al X-lea și în primele decenii ale secolului al XI-lea. Dintre celelalte forme folosite de locuitorii din mediul rural, într-o proporție mult redusă, semnalăm vasele cu urechiușe, ulcioarele de mici dimensiuni sau ulcioarele amforoidale de mare capacitate. Într-o postură cu totul neașteptată pentru această perioadă tîrzie (secolele X—XI) apar cele câteva vase lucrate cu mîna, semnalate sporadic în așezări.

Tot într-o proporție redusă, 5—10%, se întîlnesc recipientele lucrate din pastă fină, cenușie, decorate cu o rețea de linii lustruite. Vasele, cu o formă elegantă — borcane, ulcioare sau vase de mare capacitate — vor dispărea, cîndva, în prima jumătate a secolului al XI-lea. Produsele ajunse aici pe calea schimburilor sînt prezente doar în două stațiuni: în orizontul bordeielor de la Băneasa apare ceramică lucrată din pastă caolinoidă (borcane, ulcioare)⁴⁴, cărămizi smălțuite⁴⁵, doi cercei și un sigiliu, iar la Dămăroaia, ceramica smălțuită era anunțată de Dinu V. Rosetti încă din perioada interbelică. Numărul mare și variat de

produse de la Băneasa ne apare cu totul surprinzător, în contextul în care pe teritoriul oraşului Bucureşti se cunosc numeroase aşezări contemporane cu cea de la Băneasa şi deci ar fi trebuit consemnate alte asemenea descoperiri.

Monedele bizantine, atât de necesare pentru încadrarea staţiunilor aduse în discuţie, n-au fost semnalate decât în perioada interbelică, la Piaţa Unirii şi la fostul Institut Medico-legal de pe Splaiul Unirii⁴⁶. Noile repere cronologice propuse pentru monedele atribuite anterior împăratului Ican Tzimiskes — clasa A2 — de la 989 la 1019/1020 şi clasa A3 — după 1019/1020 — ne confirmă⁴⁷, în mare, că nucleul de locuire de la Piaţa Unirii a continuat să existe şi la începutul secolului al XI-lea.

Oricum, reevaluarea acestor descoperiri bucureştene în lumina noilor cercetări arheologice şi numismatice face posibilă, credem noi, o nouă interpretare a situaţiei politice din această zonă a Cîmpiei Române în secolul al XI-lea⁴⁸. În aceste condiţii nu credem că se mai poate afirma că pătrunderea pecenegilor în Cîmpia Română ar fi coincis cu distrugerea satelor din această parte a ţării şi mutarea masivă a locuitorilor spre zonele de deal. Unii autori care au întreprins cercetări în staţiunile existente au semnalat unele locuinţe distruse prin incendiu, dar au arătat, totodată, că unele aşezări au continuat să existe⁴⁹. Prezenţa unui pandantiv peceneg, într-un strat arheologic dintr-o aşezare ce aparţine unei comunităţi locale ne dovedeşte, pe de altă parte, că impactul dintre migratori şi autohtoni n-a fost întotdeauna violent şi că a fost posibilă şi o convieţuire paşnică a celor două populaţii⁵⁰. De aceea se impune ca situaţia să fie privită mai nuanţat şi să fie abandonat caracterul tranşant de pînă acum.

Venirea pecenegilor, nu credem că poate fi stabilită cu precizie, în condiţiile în care arheologii nu reuşesc, deocamdată, să diferenţieze descoperirile de la sfîrşitul secolului al X-lea de cele din prima jumătate a secolului al XI-lea. Faptul că spre jumătatea secolului al XI-le se constată o scădere a numărului de descoperiri ar putea pleda pentru pătrunderea pecenegilor, cîndva, în primele decenii ale veacului al XI-lea, dar această ipoteză are nevoie şi de alte confirmări⁵¹.

Încheiem prezentarea acestor citorva consideraţii cu caracter arheologic şi istoric, cu speranţa că cercetările viitoare vor oferi posibilitatea completării informaţiilor noastre referitoare la această perioadă atât de puţin cunoscută încă.

- ¹ În realizarea acestei lucrări am beneficiat de ajutorul domnului Panait I. Panait, cu care am discutat o serie de probleme ridicate de această perioadă și care ne-a oferit unele informații inedite despre descoperirile de la Străulești — Măicănești, Curtea Veche etc.
- ² Margareta Constantiniu și Panait I. Panait, *Cercetarea feudalismului timpuriu pe teritoriul orașului București*, în „București“, III, p. 3—24; Panait I. Panait, *Densitatea așezărilor feudale timpurii pe teritoriul Bucureștilor*, în „Rev. Muz.“, X, 1973, 3, p. 233—237; *idem*, *Vlășia, formațiune politică?*, în „Izvoare arheologice bucureștene“, 1978, p. 8—11.
- ³ Aristide Ștefănescu, *Cercetări arheologice de suprafață pe malurile Sabarului și Ciorogirlei în zona municipiului București*. Comunicare prezentată la Sesiunea națională de rapoarte, Sibiu, 17—19 martie 1989.
- ⁴ Vasilica Sandu, *Cercetări de suprafață în nordul Sectorului Agricol Ilfov* (în volumul de față).
- ⁵ Done Șerbănescu, George Trohani, *Cercetări arheologice pe Valea Mostiștei, în Ilfov*. București, 1978, p. 41; G. Trohani, *Noi cercetări arheologice de suprafață pe Valea Mostiștei*, în „Cultură și civilizație la Dunărea de Jos“ Călărași, 1987, p. 33—35.
- ⁶ Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *O așezare feudală timpurie la Băneasa-sat*, în „CAB“ II, 1965, p. 99 nota 1; Panait I. Panait, *Densitatea așezărilor...* p. 237; din 15 așezări menționate, doar 4 sînt amplasate pe terasa înaltă a apelor.
- ⁷ *Ibidem*, p. 234; între Bragadiru și Măgurele se constată o abundență a vestigiilor arheologice medievale timpurii, distribuite pe suprafețe mari care urmăresc cursurile de apă, în zona Curtea Veche apare o abundență a vestigiilor arheologice pe suprafețe foarte mari.
- ⁸ Ion Nania, *O importantă descoperire din perioada feudalismului timpuriu la Bîrlogu, comuna Negreni județul Argeș*, în „Studii și comunicări“ Pitești, II, 1969, p. 119: „... de o parte și de alta a vîlcei Berivoia, pe o lungime aproape neîntreruptă de aproape 3 km — cea mai mare așezare din România“.
- ⁹ Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii. Secolele VIII—XI*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 158.
- ¹⁰ Vezi nota 15.
- ¹¹ Maria Comșa, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov, Ploiești)*, București, 1978, p. 11—13.
- ¹² Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu, Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*. București, 1967, p. 13—19.
- ¹³ Ștefan Olteanu, *op. cit.*, p. 26—28.
- ¹⁴ Radu Popa, *Probleme de metodă a cercetării arheologice a satului medieval românesc*, în „SCIV“, 30, 1979, 4, p. 558.
- ¹⁵ Panait I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii Noi din anul 1960. Sectorul Alba*, în „CAB“, I, 1962, p. 104—125.
- ¹⁶ Singurele instalații de foc — cuptoare de lut — amenajate în aer liber, documentate cert, s-au găsit numai la Curtea Veche — informații Panait I. Panait.
- ¹⁷ *Ibidem*, p. 124.

- ¹⁸ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 140, consideră că „se detașează imediat anterior așezării de la Dridu, fără să depășească mijlocul secolului al X-lea; existența unor elemente comune în inventarul celor două așezări — profile în benzi de linii verticale (Alba — fig. 12/1 identic cu Dridu pl. III/7) sau șirurile de împunsături ne determină să „împingem“ datarea așezării de la Alba până spre momentul ce marchează revenirea bizantinilor la Dunărea de Jos“.
- ¹⁹ Mioara Turcu, *O așezare feudală timpurie la Bragadiru*, în „Izvoare arheologice bucureștene“, III, București, 1978, p. 42—45; *idem*, *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice de la Bragadiru, Campania 1978*, în „Materiale“, XIII, 1979, Oradea, p. 125—126; *idem*, *Cercetări asupra așezărilor de la Bragadiru — București*, în „Materiale“, XIV, 1980, Tulcea, p. 193; *idem*; *Cercetări arheologice la Bragadiru*, în „Materiale“, XV, Brașov, 1981, p. 229—231; *idem*, *Cercetări arheologice la Bragadiru*, în „CAB“, III, 1981, p. 30—46; Mircea Șt. Udrescu, *Descoperiri arheologice la Bucureștii Noi și Bragadiru*; în „CAB“, III, 1981, p. 236—243; Constantin Mandache, *Cronica săpăturilor arheologice pe teritoriul Bucureștilor*, în „CAB“, III, 1981, p. 289.
- ²⁰ Mulțumim și pe această cale doamnei Mioara Turcu care ne-a pus la dispoziție carnetele de săpătură și ne-a permis să studiem ceramica din așezarea de la Bragadiru.
- ²¹ Vezi notele 24 și 25.
- ²² Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *Șantierul Băneasa — Străulești III, Sectorul Măicănești*, în „București“, VI, 1968, p. 64—68; Panait I. Panait, *Densitatea așezărilor*, p. 233; Panait I. Panait, Margareta Constantiniu, *Șantierul arheologic Străulești — Măicănești*, în „Materiale“, XV, Brașov, 1981, p. 530—532; Constantin Mandache, *op. cit.*, în „CAB“, III, 1981, p. 292.
- ²³ Informații Panait I. Panait.
- ²⁴ Petre Diaconu, Dumitru Vlăceanu, *Păcuiul lui Soare, Cetatea bizantină*, București, 1972, p. 71—85.
- ²⁵ Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, *Dinogetia I. Așezarea feudală timpurie de la Biserica Garvăn*, București, 1967, p. 196—205.
- ²⁶ Petre Diaconu, *Două pandantive foliiforme de bronz de la Păcuiul lui Soare*, în „Cultură și civilizație la Dunărea de Jos“, III—IV, Călărași, 1987, p. 113.
- ²⁷ *Dinogetia*, I, p. 282—284; Victor Spinei, *Découvertes de l'étape tardive des migrations à Todireni* (dép. de Botoșani), în „Dacia“, N.S., XVII, 1973, p. 283.
- ²⁸ Cercetări inedite efectuate de autor.
- ²⁹ Victor Spinei, *op. cit.*
- ³⁰ Margareta Constantiniu și Panait I. Panait, *O așezare feudală timpurie la Băneasa-sat*, în „CAB“, II, 1965, p. 98—140.
- ³¹ La încadrarea cronologică am ținut seama și de faptul că descoperirile similare din Cîmpia Română sînt ceva mai tîrzii decît cele din Dobrogea, situație ce a fost observată și la ceramica din secolul al XIV-lea.
- ³² *Dinogetia*, I, p. 202—203.
- ³³ Petre Diaconu, Dumitru Vlăceanu, *op. cit.*, p. 73 — subvariantele a_2 și a_3 din nivelul II.
- ³⁴ Descoperiri similare din Cîmpia Română și din Moldova ne demonstrează că locuințele de suprafață încep să fie folosite de la sfîrșitul secolului al IX-lea, cf. Maria Comșa, *Tipuri de locuințe din secolele VIII—X din sudul Munteniei*, în „Ilfor“, București, 1978, p. 111—115; Dan Ghi. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V—XI*, Iași, 1981, p. 46. Pentru descoperirile din zona orașului București vezi: la Otopeni — Valeriu Leahu, *Săpăturile arheologice de la Otopeni* (II), București, VII, 1969, p. 8—12.
- ³⁵ Panait I. Panait, *Istoria orașului București*, I, 1965, p. 68; *idem*, *Densitatea așezărilor...*, în „Rev. Muz.“, p. 235.
- ³⁶ *Idem*, *Însemnări arheologice pe șantierele de construcții din București* (II), în „București“, VII, 1963, p. 36.
- ³⁷ S. Morintz, *Săpăturile de pe dealul Ciurel*, în „Materiale“, VII, 1959, p. 662—663.
- ³⁸ V. Leahu, *Săpăturile arheologice de la Giulești-Sîrbi*, în „CAB“, I, p. 249—253.

- ³⁹ Vlad Zirra și Margareta Tudor, *Săpăturile arheologice din sectorul Giulești, B-Crîngași*, în „Studii și referate privind istoria României” II, p. 316–320, cu datare greșită în secolele VI–VII.
- ⁴⁰ Pe teritoriul orașului București, secolul al IX-lea este cunoscut numai prin cele două vetre dezvelite la Alba.
- ⁴¹ Un reper cronologic important, care se cere confirmat prin alte descoperiri, ne este oferit de așezarea de la Băneasa. Borcanele descoperite în asociere cu produse de import ne dovedesc că în deceniile 8 sau 9, când puteau ajunge aceste produse la Băneasa, decorul nu era încă prea bogat. Ceramica din locuința 5, care datează dintr-o perioadă ulterioară, lucru stabilit pe cale stratigrafică, ne dovedește o variație mai mare a elementelor decorative. Situația se vede confirmată de materialele ceramice de la Curtea Veche — informații Panait I. Panait, și de analogiile, foarte bine datate, din Dobrogea.
- ⁴² Pentru această problemă vezi Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 92–93.
- ⁴³ Mărci de acest fel s-au găsit în Uniunea Sovietică, Bulgaria, Iugoslavia, Cehoslovacia sau Polonia, în complexe datate din secolele VIII–IX până târziu, în secolul al XIV-lea.
- ⁴⁴ Maria Comșa, *Ceramica din pastă caolinoasă din Cîmpia Română și unele probleme privind legăturile teritoriului de la nord de Dunăre cu Dobrogea în secolele IX–X*, în „Cultură și civilizație la Dunărea de Jos”, I, Călărași, 1985, p. 93–104; la p. 94 — autoarea plasează bordeiele 3 și 4 de la Băneasa „pe baza caracteristicilor ceramicii, în a doua jumătate a secolului al IX-lea”. Această datare este contrazisă, după opinia noastră, de prezența în aceste bordeie a sigiliului și a cărămizilor smălțuite, care nu puteau să ajungă aici înainte de anul 971. Că este așa ne-o dovedește afirmația autoarei din finalul articolului menționat: „pătrunderea acestor produse ceramice (din pastă caolinoasă), credem că a început la sfârșitul secolului al X-lea sau la începutul secolului al XI-lea”.
- ⁴⁵ Cărămizi smălțuite sînt cunoscute, pînă în prezent, numai pe teritoriul Dobrogei, la Păcuiul lui Soare și Dinogetia-Garvăn cf. Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident, la începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*. București, 1974, p. 111.
- ⁴⁶ Panait I. Panait, *Istoria orașului București*, vol. I, 1965, p. 66; Mihai Sămpetru, *La Région du Bas Danube au X-e siècle de notre ère*, în „Dacia”, N.S., XVII, 1974, p. 256, nota 96.
- ⁴⁷ D.M. Metcalf, *Coinage in South-Eastern Europe 820–1396*, London, 1979, p. 55–62.
- ⁴⁸ Despre situația politică din Cîmpia Română din a doua jumătate a secolului al X-lea și prima jumătate a secolului al XI-lea, vezi următoarele lucrări: Petre Diaconu, Dumitru Vilceanu, *op. cit.*, p. 15–16; Petre Diaconu, *Les Pelchénègues au Bas Danube*, p. 22, 38, 42; Mihai Sămpetru, *op. cit.*
- ⁴⁹ Panait I. Panait, *Istoria orașului București*, p. 68.
- ⁵⁰ Valeriu Leahu și George Trohani, *Morminte de călăreți nomazi din Cîmpia Telcormanului*, în „SCIVA” 29, 1978, p. 538.
- ⁵¹ Din a doua jumătate a secolului al XI-lea se cunosc la Grozăvești borcane „ce prezintă la exterior o nervură puternică, marginea buzei fiind tăiată drept... predomină striurile adînci distanțate, neglijent executate” — cf. Panait I. Panait, *Însemnări arheologice...*, în „București” VII, 1969, p. 36, fig. I/6, II/6.

Aspects de la culture matérielle roumaine ancienne à la lumière des fouilles de Bucarest (les IXe—XIe siècles)

RÉSUMÉ

GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEȘTEANU

L'auteur entreprend une analyse d'ensemble des fouilles effectuées ces dernières dizaines d'années dans des sites datant des IXe — XIe siècles. On y souligne que le territoire de Bucarest a connu une forte concentration d'anciens habitats distribués le long de tous les cours d'eau qui traversent ce centre de la Plaine Roumaine. Il y est question des habitats d'Alba, de Bragadiru, de Băneasa, de Străulești, de Curtea Veche (l'Ancienne Cour) etc., l'accent étant mis sur le type d'habitation, l'installation de chauffage, l'inventaire archéologique etc. Comparant ces données à celles obtenues dans les stations contemporaines de Dobroudja, l'auteur propose une datation plus rigoureuse de ces sites, aboutissant à la conclusion qu'il y a eu à Bucarest un habitat ininterrompu au cours des IXe — XIe siècles aussi.

Explication des figures

Planche I. Céramique découverte à Bragadiru: 1. La hutte 22; 2—11. La hutte 31; 12—14. La hutte 34.

Planche II. Céramique découverte à Bragadiru: 1. L'habitation 5; 2. L'habitation 32; 3—5. L'habitation 33; 6—7. L'habitation 35; 8—9. L'habitation 42; 10—13. Marques de potier.

Planche III. Céramique découverte à Bragadiru: 1. La hutte 22; 2—6. La hutte 31; 7—9. La hutte 34.

Planche IV. Céramique découverte à Bragadiru: 1. L'habitation 9; 2—4. L'habitation 32; 5. L'habitation 33; 6—7. L'habitation 35; 8—9. L'habitation 42.

